

ADAM BARTCZAK
Uniwersytet Łódzki

**TRUDNOŚCI W POLSCE Z SĄDOWĄ APLIKACJĄ
PRZEPISÓW DOTYCZĄCYCH
PROCESSUS BREVIOR CORAM EPISCOPO
(MAŁŻEŃSTWO, NIEWAŻNOŚĆ, PROCES, WYKŁADNIA,
STOSOWANIE PRAWA)**

Słowa kluczowe: *Mitis Iudex Dominus Iesus*, proces skrócony (*processus breviar*), wykładnia prawa, stosowanie prawa

1. Wprowadzenie. 2. List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. 3. Wykładnia prawa. 4. Stosowanie prawa

1. WPROWADZENIE

Nowelizacja Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., dokonana przez papieża Franciszka motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* z 2015 r., liczy już prawie cztery lata. Reforma, która odbiła się głośnym echem nie tylko wśród kanonistów, dawała starającym się o stwierdzenie nieważności swojego małżeństwa nadzieje na wręcz ogromne przyspieszenie rozpatrywania wniosków wpływających do trybunałów kościelnych. Argumentacją papieża za przyspieszeniem, jak i uproszczeniem procesu *de nullitatis matrimonii* było to, aby „serca wiernych, którzy oczekują na wyjaśnienie swojej sytuacji, nie były zbyt długo zniewolone przez mroki wątpliwości z powodu opóźnień w wydawaniu wyroku”¹. Jednocześnie podkreślał, iż troska o zbawienie dusz, która pozostaje w Kościele najwyższym celem instytucji, ustaw i prawa, jest fundamentem tej reformy. Idea leżąca u podstaw reformy papieża Franciszka płynęła z faktycznego stanu spraw prowadzonych w trybunałach kościelnych na całym świecie. Również sytuacja ta miała i śmiem twierdzić ma nadal miejsce w sądownictwie kościelnym w Polsce. Wszelkie dane w tym zakresie pokazują bardzo małą liczbę procesów o nieważność małżeństwa przeprowadzo-

¹ Por. Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst łacińsko-polski, Tarnów 2015, 9–11 (dalej: MIDI).

nych w Polsce według przepisów procesu skróconego. Skąd bierze się taka sytuacja? Wszak możemy mówić o trudnościach z sądową aplikacją tychże przepisów. Czy zatem mamy do czynienia z problemem obowiązywania prawa, jego interpretacją, czy raczej z problemem stosowania prawa?

2. LIST APOSTOLSKI MOTU PROPRIO *MITIS IUDEX DOMINUS IESUS*

Papież Franciszek 15 sierpnia 2015 r. dokonał nowelizacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. Dokonał tego, wydając List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. Na charakter tego dokumentu wskazuje określenie motu proprio, co oznacza dokument powstały z inicjatywy własnej papieża. Papież już w pierwszych słowach wskazuje na wyłączne prawo Kościoła do sądenia swoich wiernych oraz na relację zachodzącą pomiędzy procesem o nieważność małżeństwa a wiarą. Wszystko to odnosi do celu Kościoła, a przez niego funkcjonowania instytucji kościelnych, którym jest przekazywanie łaski Bożej przez wszystkie instytucje Kościoła, a także sprzyjanie dobru wiernych, zgodnie z darami i misją każdego z nich². Świadomość tego skierowała go w stronę reformy procesu *de nullitatae*. Papież zamieścił w tekście przepisy o charakterze derogacyjnym, a zarazem wprowadzającym: „To wszystko starannie rozważywszy, ogłaszam i postanawiam, że Księga VII Kodeksu Prawa Kanonicznego, Część III, Tytuł I, Rozdział I *Sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa* (kan. 1671–1691), z dniem 8 grudnia 2015 r. zostaje w całości zastąpiona jak następuje”³. Przepisy zakładały zatem prawie czteromiesięczne *vacatio legis*. Nowelizacja weszła w życie 8 grudnia 2015 r., stając się tym samym prawem powszechnie obowiązującym. Określenie „norma obowiązuje” zakłada znaczeniowo, że jest prawowicie ustanowiona i nie została uchylona, jest słuszna, jest skuteczna. Formalny warunek obowiązywania normy został spełniony przez prawowite jej ustanowienie. Warunkiem materialnym obowiązywania normy jest słuszność, będąca jej rzeczowym uzasadnieniem. W doktrynie podkreśla się, że norma słuszna to norma rozumna, czyli godziwa, to jest niesprzeczna z prawem Bożym naturalnym lub pozytywnym, sprawiedliwa – wydana ze względu na dobro wspólne oraz fizycznie i moralnie możliwa do wykonania⁴. Norma prawna, która weszła w system prawa przez fakt promulgacji, winna być dalej przestrzegana. Tylko wtedy ma sens, ponieważ w przeciwnym razie traci ona sens ustanowienia. Jednakże Prawodawca, tworząc prawo, w zamyśle swoim słuszne liczy też na odpowiednie przyjęcie, czyli skuteczność. W kontekście prawa kanonicznego trudno jest jednak mówić jedynie o znaczeniu prawa w ujęciu pozytywizmu jako pewnego rodzaju jednostronnego aktu zobowiązującego adresata

² Tamże, 6–7.

³ Tamże, 14–15.

⁴ Por. R. Sobański, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teoria prawa kanonicznego*, t. 1, Warszawa 2001, 95–96.

normy. Słusznie zauważa R. Sobański, że „normy kanoniczne funkcjonują w ramach i według zasad przepowiadania”, a „ustawy mają swoje łożysko w kościelnym procesie komunikacji wiary”⁵. Warto jednocześnie pamiętać, że „nie da się uzasadniać obowiązywania normy prawnej bez odniesienie jej do wartości, którym służy i ze względu na które jest ona słuszna”⁶. W tym duchu papież Franciszek ustanowił nowe prawo, albowiem „wszystko to zostało ustanowione, kierując się zawsze najwyższym prawem, jakim jest zbawienie dusz, ponieważ Kościół, jak mądrze nauczał błogosławiony papież Paweł VI, jest boskim planem Trójcy Świętej, dlatego wszystkie jego instytucje, które oczywiście zawsze można udoskonalić, powinny dążyć do tego, aby przekazywały łaskę Bożą oraz stale sprzyjały dobru wiernych, zgodnie z darami i misją każdego z nich, co stanowi podstawowy cel Kościoła”⁷.

Jednym z głównych punktów reformy stało się wprowadzenie procesu skróconego. Wiąże się to istotnie z podkreśleniem władzy sędziowskiej biskupa diecezjalnego. Sam biskup jest sędzią – stwierdził papież. Odniósł się w ten sposób do chęci ostatecznego zastosowania w praktyce postanowień Soboru Watykańskiego II. Odtąd biskup staje przed faktycznym podjęciem jednej z czynności procesowych, jaką jest wydanie wyroku, decyzji. I bez wątplenia jest to duża reforma w kontekście obowiązującego prawa⁸. Wszak wydana w 2005 r. Instrukcja procesowa *Dignitas connubii*, zawierała w art. 22 § 2 jasne zalecenie, aby biskup diecezjalny, będący oczywiście pierwszym sędzią w diecezji, bez specjalnych powodów nie wykonywał tej władzy osobiście. Dziesięć lat później papież Franciszek dostrzega jednak konieczność przyspieszenia prowadzonych procesów w sądach kościelnych. Autorytet i władza biskupa stają się dla niego gwarancją czuwania nad nierozzerwalnością małżeństwa.

3. WYKŁADNIA PRAWA

Jednym z punktów, które mogą wpływać na aplikację norm prawnych, jest problem z interpretacją prawa. Ta zaś, zwana w języku prawniczym wykładnią prawa, może być rozumiana w znaczeniu pragmatycznym i apragmatycznym. Pierwsze określa proces dochodzenia do poznania, zrozumienia normy prawnej budowanej z tekstu prawnego, interpretowanej z tekstu prawnego. Drugie znaczenie wskazuje na stan dokonany, czyli dokonaną interpretację. Zatem z wykładnią prawa mamy do czynienia w szerokim znaczeniu zawsze wtedy, kiedy czytamy tekst prawny, dokonując jednocześnie jego analizy. W ścisłym słowa znaczeniu z wykładnią mamy jednak do czynienia tylko wtedy, kiedy w analizowanym tekście napotykamy trudność z jego zrozumieniem. Albowiem *clara non sunt interpretanda*, jak głosi jednak

⁵ Tamże, 105.

⁶ Tamże, 113.

⁷ MIDI, 14–17.

⁸ Należy mieć jednocześnie bardzo mocno na uwadze fakt, że władza sędziowska wiązała się z posługą biskupa od samego początku, albowiem wypływa z samego urzędu. Warto nadmienić, iż istotnie w historii biskupi wykonywali osobiście władzę sędziowską.

z paremii prawniczych. Skąd bierze się trudność ze zrozumieniem tekstu? Doktryna wskazuje zasadniczo na trzy źródła. Pierwszym z nich jest język. Każda norma wyrażona jest w postaci przepisu. Tenże jest niczym innym jak pewną całością pod względem językowo-logicznym, jest konstrukcją gramatyczną. Drugim jest system prawny, w ramach którego przepis został stworzony, istnieje i funkcjonuje. Sam system prawny według jednej z najbardziej rozpowszechnionych definicji jest zbiorem ściśle ze sobą powiązanych i uporządkowanych generalnych i abstrakcyjnych norm wysłowionych w tekstach aktów normatywnych. Trzecim zaś są tzw. racje funkcjonalne. Odnoszą się one do czynników zewnętrznych w stosunku do tekstu przepisu prawnego, uwzględniającego jego szeroko rozumiany kontekst, w jakim należy go rozpatrywać, rozumieć. Proces dochodzenia do właściwego odczytania tekstu, jego zrozumienia, musi więc szukać odpowiedzi tam, gdzie pojawia się trudność.

W świetle prawodawstwa kanonicznego pryncypialne znaczenie wykładni prawa ma kan. 17 KPK: „Ustawy kościelne należy rozumieć według własnego znaczenia słów, rozważanego w tekście i kontekście. Jeśli pozostaje ono wątpliwe i niejasne, należy uwzględnić miejsca paralelne, gdy takie są, cel i okoliczności ustawy oraz myśl prawodawcy”. Ewidentnie widoczne jest pierwszeństwo wykładni językowej nad systemową czy funkcjonalną, którym przypisuje się charakter subsydiarny⁹.

Znowelizowany tekst, dotyczący procesu małżeńskiego w toku analizy, dyskusji, a przede wszystkim próbie interpretacji, okazał się trudny, nastroczający wiele pytań. Kierowane były one do Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, która udzielała wielokrotnie odpowiedzi na te praktyczne problemy¹⁰. Taka sytuacja nie powinna jednak dziwić, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę różne czynniki wpływające na hermeneutykę, a przede wszystkim: czynniki kulturowe, psychologiczne i socjologiczne. W perspektywie prawa kanonicznego wszystkie te czynniki są ściśle ze sobą powiązane. Czynniki kulturowe i socjologiczne, nie wchodząc w szczegółowe analizy, odnoszą się przede wszystkim do szeroko rozumianego pojęcia Kościoła. Kościół jest bowiem tym miejscem, które określa i determinuje tworzenie i działanie. Stanowi jedność wpisaną w wielokulturowość. Wielokulturowość nastrocza jednak faktycznie problemów ze zrozumieniem samego prawa, o czym pisał już L. Örsy. Autor stawia jasno tezę, iż „Prawodawca nie może mówić inaczej, jak tylko wewnątrz swojego własnego kulturowego kontekstu”¹¹. Ten powszechny kontekst ma swoje źródło przede wszystkim w *communio* wspólnoty wierzących, która oznacza jakby ten stały immanentny dynamizm wspólnoty, który od wielości i złożoności prowadzi ku jedności.

⁹ Szczegółowo zagadnienie wykładni prawa omówione zostało w: P. Kroczeck, *Zasada clara non sunt interpretanda w prawie kanonicznym*, Kraków 2005, 43–48.

¹⁰ Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych zamieszcza na swojej stronie internetowej odpowiedzi w konkretnych sprawach. Zob. <http://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/risposte-particolari/procedure-per-la-dichiarazione-della-nullita-matrimoniale.html> (dostęp: 6.02.2019).

¹¹ Por. L. Örsy, *The interpreter and his art*, Jurist 40 (1980), 45–49; L. Örsy, *The Interpretation of Laws: New Variations on an Old Theme. The Art of the Interpretation. Selected Studies on the Interpretation of Canon Law*, Washington 1982, 70.

Kierowane pytania do Rady ds. Tekstów Prawnych dotyczyły najczęściej kwestii proceduralnych, niemniej wpływały one właśnie z trudności z poprawnym zrozumieniem tekstu prawnego. Czy jednak tylko te problemy wpływają na trudności z aplikacją procesu skróconego w Polsce? Wydaje się, że nie, zwłaszcza że stosowne wyjaśnienia zostały udzielone i stanowią wykładnię dla wszystkich sądów.

4. STOSOWANIE PRAWA

Stosowanie prawa to wydawanie norm o charakterze indywidualnym i konkretnym. W procesie kanonicznym oznacza wydawanie wyroków sądowych, a w perspektywie spraw małżeńskich dawanie odpowiedzi na pytanie, czy małżeństwo zostało zawarte nieważnie z jakiegoś konkretnego tytułu lub tytułów prawnych. Jednakże, aby doszło do wydania decyzji, musi zostać spełniony szereg czynności konwencjonalnych związanych z samym procesem. A zatem stosowanie prawa składa się z określonych etapów, począwszy od skargi powodowej, zawiązania sporu, postępowania dowodowego, po dyskusję w sprawie oraz samą decyzję. Zgodnie ze znowelizowanym kan. 1683 KPK sędzią w procesie skróconym może być jedynie biskup, o ile zostaną spełnione określone dwie przesłanki: 1) żądanie (skarga) zostało zgłoszone przez oboje małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego; 2) przytaczane są okoliczności dotyczące faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność. I w tym miejscu należy zatrzymać się, gdyż według mnie tu znajduje się całe źródło i meritum analizowanego zagadnienia.

Możliwość aplikacji norm dotyczących procesu skróconego przed biskupem zależna jest od dwóch przesłanek, które na pierwszy rzut oka wcale nie nastroczają jakichkolwiek trudności. Praktyka pokazuje jednak co innego.

Pierwszy z wymogów formalnych odnosi się do zgodnej prośby dwóch stron lub chociażby jednej ze stron za zgodą drugiej orzeczenia nieważności małżeństwa¹². Podkreślmy od samego początku, że pierwotnie Kodeks z 1983 r. nie przedstawiał wprost sytuacji wniesienia skargi o nieważność małżeństwa przez obojga małżonków. Wszak proces małżeński, zaliczony do procesów szczególnych, oparty jest na procesie spornym, w którym występuje oddzielnie strona powodowa (wnosząca sprawę) oraz strona pozwana (wprost o to nieprosząca)¹³. Nie wykluczał jednocześnie takiej możliwości. Wszak do zaskarżenia małżeństwa zdolni są

¹² Por. M. del Pozzo, *Il processo matrimoniale più breve davanti al Vescovo*, Roma 2016, 158; E. Frank, *Juger ou faire juger: l'Évêque diocésain juge dans la procès plus bref et le nouveau rôle du Vicaire judiciaire à la lumière du motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, w: *Revue de Droit Canonique* 67/1 (2017), 123–125; P. Toxé, *La réforme des procès en nullité de mariage en Droit canonique latin selon le motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, w: *La réforme des procédures de nullité de mariage. Une étude critique*, red. C. Dounot, F. Dussaubat, Paris 2016, 123–127, A. Zambon, *La presentazione del libello*, w: *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco. Una guida per tutti*, red. Quaderni di diritto ecclesiale, Milano 2016, 33–35.

¹³ Por. kan. 1502 KPK, 1504 KPK, 1508 KPK, 1510 KPK, 1524 KPK, 1526 KPK, 1592–1595 KPK.

małżonkowie. Kwestia ta została zweryfikowana w późniejszej Instrukcji procesowej *Dignitas connubii*, gdzie w art. 102 czytamy: „Jeśli obydwójce małżonkowie proszą o stwierdzenie nieważności małżeństwa [...]”. Tak więc możliwość wniesienia próśby o nieważność małżeństwa przez oboje małżonków możliwa jest zarówno w procesie zwyczajnym oraz procesie skróconym. Jednakże trzeba zapytać szczegółowo o charakter i postawę drugiego małżonka. W praktyce bowiem możemy mieć do czynienia z następującymi sytuacjami:

- 1) oboje małżonkowie proszą o nieważność małżeństwa, pozostając do dyspozycji trybunału kościelnego w celu zebrania materiału dowodowego; ich postawa jest zatem aktywna, zmierzająca do poznania prawdy o małżeństwie;
- 2) oboje małżonkowie wnoszą o nieważność małżeństwa, ale jeden współmałżonek ogranicza do minimum swój udział w sprawie; jest w stanie zgłosić się na złożenie zeznań, ale dalej nie uczestniczy w postępowaniu dowodowym;
- 3) jeden z małżonków wnosi o nieważność małżeństwa, a drugi podpisuje się pod skargą, choć czyni to jedynie w celu uzyskania pozytywnego wyroku, tak naprawdę doszukując się przyczyn nieważności zupełnie gdzie indziej (podnosząc je lub nie).
- 4) jeden z małżonków wnosi o nieważność małżeństwa, a drugi podpisuje się pod skargą, deklarując jednocześnie zrzeczenie się udziału w procesie.

Te faktyczne postawy współmałżonków, a zwłaszcza ich wola, mają bardzo istotne przełożenie na spełnienie kryterium, o którym mowa w kan. 1683 KPK. Dlaczego to tak istotne? Postawa jednego z małżonków, którego w procesie zwyczajnym nazywa się stroną pozwaną, może przybierać dwa warianty: zgodę na przyłączenie się do procesu oraz brak sprzeciwu na prowadzenie procesu. Pierwsza sytuacja odnosi się do zaangażowania w pełni, aktywizmu strony w procesie, natomiast druga jest jedynie postawą bierną. Słusznie zauważa W. Góralski, iż „zgoda daje pewność, że strona pozwana zgadza się z prośbą zgłoszoną przez stronę powodową o stwierdzenie nieważności małżeństwa, i że będzie z nią współpracować. Natomiast brak sprzeciwu oznacza postawę o dużo mniejszej pewności i dyspozycji do zaakceptowania takiej próśby, a zwłaszcza w procesie skróconym”¹⁴. Prawodawca w tekście kanonu pozwalającego na prowadzenie procesu przed biskupem używa na określenie wymogu następującego zwrotu: „[...] *quoties: petitio ab utroque coniuge vel ab alterutro, altero consentiente, proponatur*. Słowem kluczowym staje się *petitio*. Oznacza ono żądanie. Nie odnosi się więc do skargi powodowej jako takiej (*petitio iudicialis*), ale do próśby, w tym przypadku, prowadzenia procesu skróconego. Jakkolwiek żądanie prowadzenia procesu skróconego niekoniecznie musi być jednoznaczne z żądaniem orzeczenia nieważności małżeństwa z określonego tytułu prawnego. W takiej sytuacji proces skrócony nie może być przeprowadzony¹⁵. Dlatego w art. 15 *Zasad procedural-*

¹⁴ Por. W. Góralski, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017, 63–64.

¹⁵ Por. P. Majer, *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostołskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, 167.

nych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, Prawodawca zamieszcza informację o możliwości prowadzenia takiego procesu zarówno gdy obie strony podpisały się pod skargą powodową oraz gdy skarga została podpisana jedynie przez jedną stronę, po spełnieniu wymogów względem drugiej strony. Pierwsza z nich zdaje się sugerować, że obie strony już od samego początku zgadzają się zarówno co do treści skargi, jak i wyboru formy procesu. To sytuacja klarowna, która jest wręcz pożądana dla pewności wyboru prowadzenia procesu w takiej formule¹⁶. Druga natomiast wskazuje, że strona pozwana musi zostać poinformowana o samej skardze i poproszona o poinformowanie sądu, czy zamierza przyłączyć się do przedstawionego żądania i uczestniczyć w procesie. Brak odpowiedzi ze strony tego małżonka lub wyrażenie jej bez udzielenia zgody będzie skutkowało odmową wszczęcia procesu skróconego. Do prowadzenia procesu skróconego wymaga się bowiem wspólnego żądania, która dookreślona w wyjaśnieniach Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych uznana je za warunek *sine qua non*. Wykluczyła tym samym możliwość stosowania domniemania takiej zgodności¹⁷. W konsekwencji nie jest możliwe prowadzenie procesu skróconego opartego na art. 11 § 2 *Zasad proceduralnych*, gdyż ten odnosi się jedynie do procesu zwyczajnego. Zgoda drugiej strony winna być wyrażona w sposób niebudzący wątpliwości w formie pisemnej lub ustnej przy zachowaniu konieczności spisania takiego oświadczenia przez notariusza¹⁸.

Drugim z wymogów formalnych do prowadzenia procesu skróconego jest przytoczenie okoliczności dotyczących faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność. Bez wątpienia mamy do czynienia z problemem natury dowodowej. Składowym elementem procesu stosowania prawa jest ustalenie stanu faktycznego. Zgodnie z założeniem Prawodawcy,

¹⁶ Por. U. Nowicka, B. Nowakowski, *Od skargi powodowej do decyzji Roty Rzymskiej. Proces o nieważność małżeństwa po Mitis Iudex w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2017, 131: „Zgodna wola stron oznacza, w pierwszej kolejności, że obie jednomyślnie chcą procesu o nieważność małżeństwa. Ta kwestia nie wydaje się budzić żadnych wątpliwości. Po drugie ich zgodność dotyczy także trybu prowadzonego postępowania, tzn. prosząc o orzeczenie nieważności małżeństwa obie strony chcą, aby był on prowadzony w formie skróconej przed biskupem. Natomiast należy podkreślić, iż zgodność małżonków winna dotyczyć nie tylko samego faktu próby o orzeczenie nieważności małżeństwa, ale również tytułu, z jakiego ta nieważność miałyby zostać orzeczona. Doświadczenie uczy, że w prowadzonych przed sądami kościelnymi procesach często zdarza się, iż obie strony chcą, aby uznać ich małżeństwo za nieważne, ale jednocześnie obie usiłują udowodnić „winę” drugiej strony, bezwzględnie zaprzeczając jakimkolwiek „zarzutem” kierowanym pod swoim adresem. Innymi słowy, choć cel przyświeca im ten sam (nieważność małżeństwa), to jednak nijak nie zgadzają się co do przyczyn, które miałyby spowodować nieważność ich małżeństwa. Tymczasem w procesie skróconym taka sytuacja jest nie do przyjęcia. Jest to zrozumiałe, skoro podstawą dla prowadzenia procesu na tej drodze jest oczywistość nieważności małżeństwa”.

¹⁷ Por. odpowiedzi Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z dnia 1.10.2015 r. zawarte w Prot. 15138/2015 oraz 15139/2015 w: <http://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/risposte-particolari/procedure-per-la-dichiarazione-della-nullita-matrimoniale.html> (dostęp: 20.02.2019).

¹⁸ Por. art. 1503 KPK, art. 115 § 2 DC; L. Adamowicz, *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, red. J. Krajczyński, Płock 2015, 97–98.

przesłanki nieważności małżeństwa w postaci dowodów wskazujące w sposób oczywisty na nieważność winny być widoczne już na etapie składania skargi. W wymogach dotyczących skargi wyliczone zostało: 1) przedstawienie krótko, całościowo i jasno faktów, na których opiera się żądanie; 2) wskazanie dowodów, które mogłyby być zebrane natychmiast przez sędziego; 3) załączenie dokumentów, na których opiera się żądanie¹⁹. Podkreślone zostało to także w *Subsidio applicativo* Trybunału Roty Rzymskiej²⁰. Uznanie dowodu za oczywisty sugeruje jego bezsporność, jasność, pewność, brak wątpliwości, brak konieczności dodatkowego objaśnienia²¹.

Fakty przedstawione w dowodach, które zasadniczo wskazują na pewność nieważności małżeństwa, w praktyce nastroczają także najwięcej problemów. Spełnienie tego wymogu wzbudza także i w doktrynie wiele wątpliwości i zastrzeżeń, które żywo są podnoszone w licznych badaniach prowadzonych przez przedstawicieli kanonistyki polskiej jak również i zagranicznej²². Prawodawca wyszedł naprzeciw trudnościom, które mogły wynikać z nowej normy. Sformułował on w art. 14 § 1 *Zasad proceduralnych* katalog przykładowych sytuacji, które mogą stanowić przesłankę do dopuszczenia sprawy do rozpatrzenia w ramach właśnie procesu skróconego. Wymienione zostały w nim różne sytuacje, które choć nie stanowią nowych tytułów prawnych, jak początkowo można było słyszeć w doktrynie, to stanowią przykład konkretnych faktycznych działań, które dopiero mogą być źródłem wad oświadczenia woli zawartych w kan. 1095 – 1103 KPK²³.

Doświadczenie sądowe każe dostrzec, iż bardzo trudno jest zweryfikować od samego początku sprawy jasność i klarowność przesłanek nieważności małżeństwa, popartej odpowiednimi dowodami. W zasadzie ewidentność nieważności małżeństwa, która jawi się początkowo, bardzo szybko zostaje zweryfikowana materialem dowodowym, który najczęściej nie jest już taki oczywisty, żeby nie powiedzieć jest bardzo ubogi. Dotykamy w tym momencie braku wiedzy ze stro-

¹⁹ Por. kan. 1684 KPK.

²⁰ Por. Apostolic Tribunal of the Roman Rota, *Subsidium for the application of the M.p. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Vatican City, January 2016, 11–12: „This form of process is to be applied in cases in which the accused nullity of the marriage is upheld by a joint request of both spouses and by evident arguments, being the proofs of the marriage nullity of rapid demonstration”.

²¹ Por. L. Adamowicz, dz.cyt., 100.

²² Zob. tamże, 100–108; W. Góralski, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017, 93; P. Majer, *Okoliczności uzasadniające proces małżeński przed biskupem: podstępne zażalenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności; zawarcie małżeństwa z przyczyny całkowicie obcej życiu małżeńskiemu lub wynikającej z nieoczekiwanej ciąży kobiety; użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensusu; brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną (MIDI, art. 14 § 1)*, w: *Reforma procesowa papieża Franciszka – pierwsze doświadczenie. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 12–13 czerwca 2017 r.*, red. T. Rozkrut, Tarnów 2018, 69–88; H. Stawniak, *Okoliczności uzasadniające proces małżeński przed biskupem: brak wiary, krótki czas pożycia, aborcja, pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej (MIDI, art. 14 § 1)*, w: *Reforma procesowa papieża Franciszka...*, dz.cyt., red. T. Rozkrut, Tarnów 2018, 45–68.

²³ Por. *Subsidium*, 32: „It is necessary to clear away any equivocation in this area: these circumstances are not, in fact, new grounds of nullity”.

ny zainteresowanych osób, które uważają, iż skoro oboje „zgadzają się” na orzeczenie nieważności małżeństwa, to proces skrócony będzie mógł faktycznie być prowadzony. Takie przeświadczenie niejednokrotnie bierze się z cywilnych procesów, w których strony wnoszą o rozwód bez orzekania o winie, co ma usprawnić i oczywiście przyspieszyć orzeczenie sądu. A zatem konstrukcja kan. 1683 KPK, uwzględniająca zarówno zgodę małżonków, jak i ewidentne dowody na nieważność małżeństwa, broni się przed określeniem jej jako procesu o nieważność małżeństwa „za porozumieniem stron”²⁴.

W sądownictwie kościelnym została uchylona nowa karta procesów o nieważność małżeństwa. Bez wątplenia przynosi ona nowe możliwości. Zresztą taki był zamysł papieża Franciszka nowelizującego prawo w tym aspekcie. Jednakże nawet najlepsze intencje ostatecznie spotykają się z praktyką. Próbując odpowiedzieć na postawiony problem trudności sądową aplikacją norm w Polsce, należałoby spojrzeć przez pryzmat dwóch rzeczywistości. Po pierwsze, funkcjonowanie sądownictwa kościelnego, a po drugie, warunki społeczno-kulturowe w Polsce. Pierwsza kwestia każe zatem spojrzeć na sądownictwo kościelne w Polsce. Wydaje się, że struktura jest dobrze zorganizowana. Zasadniczo każda diecezja posiada swój własny trybunał kościelny. Sama obsada urzędów sądowych jest różna w przekroju różnych diecezji. Mamy jednak do czynienia ze środowiskiem odpowiednio wyedukowanym i doświadczonym, ale niestety często obłożonym różnymi innymi zajęciami, najczęściej o charakterze duszpasterskim. Liczba procesów prowadzonych w Polsce jest duża, zwłaszcza w perspektywie możliwości pracy samych trybunałów. W tej perspektywie procesy skrócone jawiłyby się nawet jako swoiste rozluźnienie i zdecydowane przyspieszenie czasu trwania procesów. Myślę, że ten argument potwierdziłby niejedynemu oficjał. Jednakże należy stanowczo podkreślić, iż dla trybunałów na pierwszym miejscu liczy się rzetelne i sprawiedliwe procedowanie tychże spraw, tak aby dobro dusz tych ludzi oraz zasada nierozzerwalności małżeństwa w żaden sposób nie były zagrożone. Zatem problem wydaje się leżeć jednak w szeroko rozumianych warunkach społeczno-kulturowych.

1. Małżonkowie, którzy wchodzą w rolę stron procesowych, najczęściej mają bardzo znikomą wiedzę na temat procesów małżeńskich. Nawet jeśli wnoszą o orzeczenie nieważności małżeństwa w ramach procesu skróconego, to albo nie spełnia-

²⁴ Por. C. Peña García, *La refoma de los procedos canónicos de nulidad matrimonial: el motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Estudios Eclesiásticos, vol. 90 (2015), n. 355, 664: „Este proceso abreviado podrá seguirse en caso de ausencia de contencioso entre las partes – por estar de acuerdo ambos cónyuges en los hechos – siempre que puedan acompañarse a la demanda pruebas que muestren con evidencia la nulidad del matrimonio y hagan innecesaria una instrucción pormenorizada. Se trata de dos requisitos concurrentes, necesarios ambos para la legítima utilización de este proceso. Esta regulación del c.1683 evita, por tanto, que pueda interpretarse esta vía como una nulidad «de mutuo acuerdo», cuya concesión dependa del interés de ambas partes en obtenerla, puesto que, en cualquier caso, lo determinante será que la nulidad se deduzca con claridad de las pruebas aportadas; presupuesta, por tanto, dicha conformidad de los cónyuges en los hechos fundantes de la nulidad, deberán además aportarse con la demanda pruebas sólidas de la misma que hagan superflua una instrucción detenida del proceso y que permitan al Obispo alcanzar la certeza moral de la nulidad del matrimonio”.

ją podstawowych wymogów formalnych, albo meritum sprawy nie kwalifikuje się do tego rodzaju procesu.

2. Strony jeszcze w niedużej liczbie korzystają z wyspecjalizowanych adwokatów kościelnych, którzy służyliby im najlepszą pomocą w tym względzie i jednocześnie dawali gwarancje dążenia do poznania prawdy.

3. Małżonkowie widzą w procesie skróconym szansę na szybkie rozwiązanie ich małżeństwa. Używam specjalnie tej niepoprawnej kanonistycznie formuły, aby oddać faktyczne zamiary.

4. Problem zgody obojga małżonków, przy braku zrozumienia prawa kanonicznego i jednocześnie złych relacji pomiędzy małżonkami, skutkuje jedynie tym, że druga strona broni się przed „oskarżeniem” drugiej strony. Wtedy więc mamy do czynienia w zasadzie nawet nie tyle z procesem o nieważność małżeństwa, ile procesem spornym pomiędzy małżonkami szukającymi winy w drugim małżonku, choć formalnie prowadzonym według przepisów procesu zwyczajnego.

Podsumowując niniejsze zagadnienie, należy stwierdzić, że w Polsce nadal mamy problem z sądową aplikacją norm procesu skróconego. Choć brak jest szczegółowych danych na temat, to można domniemywać, że liczby przeprowadzonych takich procesów w trybunałach kościelnych w Polsce, na pewno nie są duże. Choć samo prawo ustanowione zostało dobrze, to nie obeszło się bez licznych wątpliwości w jego rozumieniu i stosowaniu. Jakkolwiek wątpliwości są rozwiewane przez Papieską Radę ds. Tekstów Prawnych na bieżąco, to praktyczne funkcjonowanie tych przepisów można rzec kuleje. Według mojej oceny, problem nie leży *stricte* po stronie samych trybunałów, ile po stronie trudności w ustaleniu stanu faktycznego. Innymi słowy, przeważająca większość spraw wnoszona przed sąd nie jest oczywista już na poziomie skargi. Stronom trudno jest udowodnić nieważność małżeństwa ze względu na brak dowodów, a w kontekście procesu skróconego pewnych i szybkich do zweryfikowania dowodów. I w tym sensie nie wystarczy dobra wola ze strony Kościoła, jak sama strona lub strony nie są w stanie przedstawić takich dowodów. A w tej perspektywie wikariusze sądowi, zgodnie z kan. 1676 § 2 KPK, po upływie wskazanego terminu i po ponownym wezwaniu drugiej strony do przedstawienia swojego stanowiska, dekretem winni określić formułę wątpliwości i zdecydować o rozpoznaniu sprawy w drodze procesu zwykłego.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowicz L., *Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego*, w: *Proces małżeński według motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, red. J. Krajczyński, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2015, 3–108.
- Apostolic Tribunal of the Roman Rota, *Subsidium for the application of the M.p. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Vatican City, January 2016.

- Del Pozzo M., *Il processo matrimoniale più breve davanti al Vescovo*, Roma: Edizioni Santa Croce 2016.
- Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst łacińsko-polski, Tarnów: Biblos 2015.
- Frank E., *Juger ou faire juger: l'Évêque diocésain juge dans la procès plus bref et le nouveau rôle du Vicaire judiciaire à la lumière du motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, *Revue de Droit Canonique* 67/1 (2017), 121–138.
- Góralski W., *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2017.
- Kroczyk P., *Zasada clara non sunt interpretanda w prawie kanonicznym*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2005.
- Majer P., *Art. 5/Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, w: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. naukowa P. Skonieczny, Tarnów: Biblos 2015, 163–217.
- Majer P., *Okoliczności uzasadniające proces małżeński przed biskupem: podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności; zawarcie małżeństwa z przyczyny całkowicie obcej życiu małżeńskiemu lub wynikającej z nieoczekiwanej ciąży kobiety; użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensusu; brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną (MIDI, art. 14 § 1)*, w: *Reforma procesowa papieża Franciszka – pierwsze doświadczenie. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 12–13 czerwca 2017 r.*, red. T. Rozkrut, Tarnów: Biblos 2018, 69–88.
- Nowicka U, Nowakowski B., *Od skargi powodowej do decyzji Roty Rzymskiej. Proces o nieważność małżeństwa po Mitis Iudex w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2017.
- Örby L., *The Interpretation of Laws: New Variations on an Old Theme*, w: *The Art of the Interpretation. Selected Studies on the Interpretation of Canon Law*, Washington, D.C.: Canon Law Society of America 1982, 47–82.
- Örby L., *The interpreter and his art*, *Jurist* 40 (1980), 27–56.
- Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, Prot. 15138/2015 oraz 15139/2015 w: <http://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/risposte-particolari/procedure-per-la-dichiarazione-della-nullita-matrimoniale.html> (dostęp: 20.02.2019).
- Peña García C., *La refoma de los procedos canónicos de nulidad matrimonial: el motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, *Estudios Eclesiásticos*, vol. 90 (2015), n. 355, 621–682.
- Sobański R., *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teoria prawa kanonicznego*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Stefana Kardynała Wyszyńskiego 2001.
- Stawniak H., *Okoliczności uzasadniające proces małżeński przed biskupem: brak wiary, krótki czas pożycia, aborcja, pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej (MIDI, art. 14 § 1)*, w: *Reforma procesowa papieża Franciszka – pierwsze doświadczenie. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 12–13 czerwca 2017 r.*, red. T. Rozkrut, Tarnów: Biblos 2018, 45–68.
- Toxé P., *La réforme des procès en nullité de mariage en Droit canonique latin selon le motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, w: *La réforme des procédures de nullité de mariage. Une étude critique*, red. C. Dounot, F. Dussaubat, Paris: Artège 2016, 89–140.
- Zambon A., *La presentazione del libello*, w: *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco. Una guida per tutti*, red. *Quaderni di diritto ecclesiale*, Milano: Ancora 2016.

**DIFFICULTIES WITH THE JUDICIAL APPLICATION
OF PROVISIONS REGARDING
THE *PROCESSUS BREVIOR CORAM EPISCOPO* IN POLAND
(MATRIMONIAL, NULLITY, PROCESS, INTERPRETATION,
APPLICATION OF LAW)**

Summary

Pope Francis promulgated the new law in m.p. *Mitis Iudex Dominus Iesus* on the canonical marriage process. He introduced a shortened trial before the bishop. The application of law shows that this type of process is rarely used. What is the reason? Are we dealing with the problem of law interpretation or application? The author analyzes the issues. In his conclusions he indicates that the greatest difficulty is to determine the facts that affect the possibility of applying can. 1683 Code of Canon Law (MIDI).

Key words: *Mitis Iudex Dominus Iesus*, canonical marriage process, shortened trial, law interpretation, law application

Nota o Autorze

Adam BARTCZAK – doktor prawa w zakresie prawa kanonicznego, adiunkt w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa WPiA UŁ, obrońca węzła małżeńskiego w Trybunale Metropolitalnym Łódzkim, zainteresowania: kanoniczne prawo małżeńskie i kanoniczne prawo procesowe.
Kontakt e-mail: abartczak@wpia.uni.lodz.pl